

USAID
ВІД АМЕРИКАНСЬКОГО НАРОДУ

**СЬОМА ЩОРІЧНА ВСЕУКРАЇНСЬКА
НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ**

**МУНІЦИПАЛЬНА РЕФОРМА В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ
УКРАЇНИ: ПОЗИЦІЯ ВЛАДИ, НАУКОВЦІВ, ПРОФСПІЛОК ТА
ГРОМАДСЬКОСТІ**

(м. Київ, 25 серпня 2023 р.)

Збірник тез доповідей

м. Київ, 2023 р.

Муніципальна реформа в контексті євроінтеграції України: позиція влади, науковців, профспілок та громадськості: Збірник тез доповідей Сьомої щорічної всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 25 серпня 2023 р.).

**УДК 342 (477)
М 90**

Цю публікацію було створено Академією праці, соціальних відносин і туризму в рамках грантового проєкту «Залучення молодих юристів та дослідників муніципального права до аналізу прогалин і колізій у законодавстві, що стосується проблематики місцевого самоврядування», який став можливим завдяки Агентству США з міжнародного розвитку (USAID) та щирій підтримці американського народу через Проєкт USAID «ГОВЕРЛА». Зміст цієї публікації не обов'язково відображає погляди USAID та Уряду США.

Муніципальна реформа в контексті євроінтеграції України: позиція влади, науковців, профспілок та громадськості: Тези доповідей Сьомої щорічної всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 25 серпня 2023 р.). – К.: АПСВТ, 2023 – 307 с.

ISBN 978-617-8282-13-4

До збірника увійшли тези наукових доповідей, присвячених проблемам сучасного етапу муніципальної реформи в Україні, а також роботи молодих вчених – юристів, поданих на конкурс з проблематики сучасного стану законодавства України у сфері місцевого самоврядування, який було проведено в рамках конференції.

Мета конференції: формування підходів щодо науково-методичного забезпечення сучасного етапу муніципальної реформи в Україні відповідно до європейських принципів і стандартів на основі співставлення позицій з цього питання влади, науковців та інститутів громадянського суспільства, зокрема, профспілок, об'єднань органів місцевого самоврядування, громадських організацій тощо.

Видання розраховано на фахівців у галузях конституційного та муніципального права – науковців, практичних працівників, представників громадськості, які опікуються проблемами проведення муніципальної реформи в Україні

Редколегія: Журавель Я.В., доктор юридичних наук, професор (відповідальний редактор); Кравченко В.В., кандидат юридичних наук, професор; Батанов О.В., доктор юридичних наук, професор, Діордіца І.В. доктор юридичних наук, професор

Адреса редколегії: Академія праці, соціальних відносин і туризму, юридичний факультет, м. Київ, вул. Кільцева дорога, 3а. Телефон: +38 (093) 552 49 52, Email: dean_lf@socosvita.kiev.ua.

Редколегія може не поділяти погляди, викладені у збірнику. Автори тез доповідей несуть відповідальність за їх зміст. Тези публікуються в авторській редакції.

© Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2023

Муніципальна реформа в контексті євроінтеграції України: позиція влади, науковців, профспілок та громадськості: Збірник тез доповідей Сьомої щорічної всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 25 серпня 2023 р.).

З М І С Т

Лист голови Верховної Ради України Стефанчука Р.О.....8

I. НАУКОВО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ЗДІЙСНЕННЯ МУНІЦИПАЛЬНОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ

Баймуратов М.О., Кофман Б.Я.

ПАРАДИГМА МУНІЦИПАЛІЗМУ ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ НАПРЯМ ФОРМУВАННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВНОСТІ.....9

Батанов О.В.

ЕКОЛОГІЧНИЙ ВИМІР МУНІЦИПАЛЬНОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВИКЛИКІВ СЬОГОДЕННЯ.....22

Барвіненко В.Д.

СТАТУТНА НОРМОТВОРЧІСТЬ: ПРИНЦИПИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ.....30

Гедульянов В.Е.

СУБСИДІАРНІСТЬ – ПРИНЦИП ІНСТИТУТУ ПРЕДСТАВНИЦЬКОЇ ДЕМОКРАТІЇ В УКРАЇНІ.....34

Мішина Н.В.

КОЛИ СУБСИДІАРНІСТЬ «ЗУСТРІЧАЄТЬСЯ» З СУБСИДІАРНІСТЮ... ..38

II. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ МУНІЦИПАЛЬНОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ. ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПРОВЕДЕННЯ МУНІЦИПАЛЬНОЇ РЕФОРМИ

Бедрій Р.Б.

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕФОРМУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УСТРОЮ У КОНТЕКСТІ МУНІЦИПАЛЬНОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ.....40

Лахижа М.І.

ДОСЯГНЕННЯ ТА ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО САМОВРЯДУВАННЯ В РЕСПУБЛІЦІ БОЛГАРІЯ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ.....43

Качан Я.В., Сухомлин В.Б.

ВПЛИВ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА МУНІЦИПАЛЬНУ РЕФОРМУ В УКРАЇНІ.....47

Ліпкан В.А.

ІНДОКТРИНАЦІЯ ГЕОСТРАТЕГІЧНОГО МУНІЦИПАЛІЗМУ.....52

Муниципальна реформа в контексті євроінтеграції України: позиція влади, науковців, профспілок та громадськості: Збірник тез доповідей Сьомої щорічної всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 25 серпня 2023 р.).

Діордіца І.В., Зінорук М. М. ДЕРЖАВНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ КРИЗЬ ПРИЗМУ МУНІЦИПАЛЬНОЇ РЕФОРМИ.....	56
Меленко О.С., Крінціленко В.С. МУНІЦИПАЛЬНА РЕФОРМА: РОЛЬ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ І ПРИНЦИПІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ.....	60
Рудницький Д.М. УНІТАРНИЙ МІЛІТАРИЗМ ЯК ЗАСАДА МУНІЦИПАЛЬНОЇ РЕФОРМИ.....	64
Теремецький В.І., Аврамова О.Є. СТРАТЕГІЧНЕ РЕФОРМУВАННЯ УПРАВЛІННЯ МІСЦЕВИМ ЖИТЛОВИМ ФОНДОМ НА ПРИКЛАДІ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ З УРАХУВАННЯМ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ.....	68
Бауман Ю.Т. РОЛЬ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД У ПОВОЄННОМУ ВІДНОВЛЕННІ УКРАЇНИ: МЕХАНІЗМИ ЗАЛУЧЕННЯ ФІНАНСУВАННЯ (АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ).....	72
Циганчук Н.А. ПРОБЛЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН В ОРГАНАХ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ.....	77
Іванова Р.Ю. ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СТАНОВЛЕННЯ МУНІЦИПАЛЬНОЇ РЕФОРМИ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД.....	82
Домбровська О.В. НОВА РЕДАКЦІЯ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО» – НОВІ МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ ГРОМАД.....	85
Настюк А. А., Семенець О.В. СТРАТЕГІЯ ВЗАЄМОДІЇ КИЇВСЬКОГО ВІЧЕ З КНЯЗІВСЬКОЮ ВЛАДОЮ НА РАННІХ ЕТАПАХ СТАНОВЛЕННЯ КИЇВСЬКОЇ РУСІ.....	89
Шевченко С.М. ВІТЕРАНСЬКІ ЦЕНТРИ – ЗАПОРУКА ПОВЕРНЕННЯ ГРОМАДИ ДО МИРНОГО ЖИТТЯ.....	95
Шевчук В.Л. ОСОБЛИВОСТІ МУНІЦИПАЛЬНОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ТЕНДЕНЦІЙ.....	97
Радомська Д.І. ОСОБЛИВОСТІ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ МУНІЦИПАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ.....	101

Муніципальна реформа в контексті євроінтеграції України: позиція влади, науковців, профспілок та громадськості: Збірник тез доповідей Сьомої щорічної всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 25 серпня 2023 р.).

Теремецький В.І.,

доктор юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник,
Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва
імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України;
професор кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права,
Академія праці, соціальних відносин і туризму

Аврамова О.Є.,

кандидат юридичних наук, доцент, провідний науковий співробітник,
Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва
імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України,

СТРАТЕГІЧНЕ РЕФОРМУВАННЯ УПРАВЛІННЯ МІСЦЕВИМ ЖИТЛОВИМ ФОНДОМ НА ПРИКЛАДІ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ З УРАХУВАННЯМ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Війна проти України почалася 24 лютого 2022 року безпосередньо саме в Харківській області, яка стала одним із найбільш постраждалих регіонів країни. Станом на 28 грудня 2022 року Національна поліція зафіксувала майже 12 тис. обстрілів, які країна-агресор завдала по населених пунктах Харківської області. Зокрема, за даними прокуратури, 14,5 тис. об'єктів зруйновані повністю або частково, серед них 3 291 багатопверховий будинок і 5 410 приватних житлових будинків [1]. Частково були зруйновані об'єкти житлово-комунальної інфраструктури.

Незважаючи на складний стан справ, житлово-комунальні підприємства області продовжують працювати, як наслідок – мешканці, попри обстріли, продовжують сплачувати комунальні послуги. Для звільнення від комунальних платежів громадяни звертаються з петиціями до Президента України про скасування всіх комунальних платежів у громадах із постійними обстрілами; щодо встановлення соціальних виплат не тільки внутрішньо переміщеним особам (далі – ВПО), а й тим мешканцям, які не полишили своє постійне місце проживання. При цьому відсутність оновлення офіційної регіональної статистики, існування певної фрагментарності щодо визначення реальної ситуації в Харківській області змушують обмежено проводити аналітичний аналіз стану області [2].

Враховуючи наведене, можна зазначити, що виникли такі питання у сфері управління житлового фонду, зокрема щодо адміністрування системи управління житлового фонду в умовах воєнного стану; щодо відновлення житлового фонду; щодо надання житлово-комунальних послуг. Вирішення цих проблем потребує комплексного теоретико-методологічного підходу, в тому числі обговорення на рівні науково-практичних конференцій.

Муніципальна реформа в контексті євроінтеграції України: позиція влади, науковців, профспілок та громадськості: Збірник тез доповідей Сьомої щорічної всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 25 серпня 2023 р.).

Зауважимо, що в Україні ще до початку війни існували невирішені питання у сфері управління житловим фондом як на національному рівні, такі і на рівні місцевого самоврядування. Так, не відбулось оновлення житлового законодавства, не була розроблена сучасна житлова політика. Результатом цього стало те, що національне законодавство не забезпечує повноцінної можливості впливати на вирішення проблеми забезпечення житлом громадян в умовах воєнного стану. Крім того, наявний нормативний механізм державної житлової політики не є ефективним в умовах масштабного процесу внутрішнього переміщення громадян [3, с. 85].

Фактично в умовах воєнного стану самі собою сформувалися такі механізми забезпечення житлової потреби: 1) самостійне задоволення житлової потреби – коли особа не використала право на переміщення та залишилась у власному житлі); 2) компенсаційне забезпечення житлової потреби – коли людина перемістилась у межах країни й отримала статус ВПО (житлова потреба задовольняється за рахунок орендованого житла, безкоштовного надання житла іншими громадянами або тимчасового соціального житла); 3) допоміжне задоволення житлової потреби – виникає у фізичної особи, яка отримала притулок у країнах ЄС у межах Директиви Ради ЄС 2001/55/ЄС від 20 липня 2001 року про тимчасовий захист (житлова потреба задовольняється за рахунок соціальних притулків, безкоштовного надання житла громадянами ЄС, орендованого житла) [4, с. 12].

Такий природний розвиток житлових відносин не знайшов ані обговорення, ані закріплення на рівні житлового законодавства або рішень органів місцевого самоврядування. Наприклад, до рішення Харківської міської ради «Про затвердження Програми розвитку соціального та доступного житла у м. Харкові на 2020–2025 роки» від 22 квітня 2020 року № 2103/20 [5] так і не були внесені відповідні зміни, які є вкрай необхідними для вирішення питання про доступність житла в умовах воєнного стану. Водночас в управліннях соціального захисту населення Харківської області, незважаючи на обстріли, на обліку перебувають 477,9 тис. переселенців – це майже 392 тис. сімей. Зокрема, після 24 лютого 2022 року за довідками ВПО звернулися 406,3 тис. людей [6]. Зважаючи на наведене, актуальним питанням залишається забезпечення житлом як осіб, які залишились у Харківській області і житло яких було зруйновано, так і ВПО.

Враховуючи фактичну проблематику щодо стратегії управління житловим фондом Харківської області, зауважимо, що Стратегія розвитку Харківської області на 2021–2027 роки [7], була розроблена без урахування ведення на території області бойових дій, тому

Муніципальна реформа в контексті євроінтеграції України: позиція влади, науковців, профспілок та громадськості: Збірник тез доповідей Сьомої щорічної всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 25 серпня 2023 р.).

за сучасних умов украї необхідним є оновлення Стратегії. Її розробка повинна починатися з моніторингу стану суспільних відносин, об'єктів нерухомого майна, критичної інфраструктури, продовольчої безпеки. Виявлення реальних статичних даних стане першим кроком для формування нових напрямів реформування стратегічного напрямку розвитку Харківської області. Ще одним кроком на шляху відновлення області є співпраця з Кабінетом Міністрів України та міжнародними партнерами/інвесторами. Саме на рівні уряду варто закладати фінансування окремих програм відновлення територій, постраждалих від війни, зокрема у сфері ремонту і будівництва житла.

На рівні органів місцевого самоврядування Харківської області вважаємо за доцільне провести розробку та затвердження Стратегії реформування управління житлового фонду Харківської області у воєнний та повоєнний час. У межах цієї Стратегії необхідно прийняти План заходів забезпечення підтримки та розвитку житлового фонду в умовах воєнного стану, зокрема закріпити в ньому такі завдання:

1) здійснення моніторингу стану житлового фонду Харківської області (проведення аналізу стану житлового фонду; виявлення зруйнованого, пошкодженого житла; встановлення факту неможливості проведення ремонту; встановлення стану житлово-комунальної інфраструктури);

2) прозоре поширення інформації про стан житлового фонду Харківської області з урахуванням додержання державної таємниці в умовах війни;

3) забезпечення безперебійної роботи житлово-комунальних підприємств (формування переліку підприємств, економічна спроможність яких відіграє важливу роль у функціонуванні житлово-комунального сектора області загалом; підготовка пропозицій щодо фінансування розширення, відновлення або будівництва підприємств, які здійснюють виробництво житлово-комунальних послуг; забезпечення застосування інструментів фінансування чи кредитування виробництва або відновлення, будівництва підприємств, які здійснюють діяльність у сфері відновлення та підтримки житлового фонду області);

4) забезпечення нагальних потреб населення області щодо отримання доступного житла, ремонту пошкодженого житла, надання житлово-комунальних послуг (формування реєстрів щодо місцевих потреб у житловій сфері, співпраця з міжнародними організаціями);

Муниципальна реформа в контексті євроінтеграції України: позиція влади, науковців, профспілок та громадськості: Збірник тез доповідей Сьомої щорічної всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 25 серпня 2023 р.).

---

5) розробка заходів щодо співпраці з організацією ООН-Хабітат (The United Nations Human Settlements Programme, UN-HABITAT) щодо сумісного розроблення стратегії відновлення населених пунктів Харківської області;

6) формування стратегічних резервів для підтримки діяльності житлово-комунальних підприємств (здійснення закупівель необхідних матеріалів, засобів);

7) забезпечення повноцінного функціонування будівельних підприємств, підприємств житлово-комунального комплексу, зокрема шляхом задоволення потреби в імпортних складових;

8) підтримка парків, дитячих майданчиків, місць відпочинку в безпечному стані.

Наведене є лише пропозицією. При цьому кожне завдання запропонованого плану потребує комплексного фінансування. В умовах воєнного конфлікту громади, що постраждали від війни, не завжди можуть задовольнити свої інтереси за рахунок коштів місцевого бюджету. Ця проблема потребує обговорення на національному рівні щодо виділення коштів державного бюджету для відновлення регіонів. Окремо необхідно звертатися і за допомогою до міжнародної спільноти щодо фінансової допомоги, адже для цього слід провести прозорий і реальний моніторинг потреб житлового фонду. Зокрема, органи місцевого самоврядування Харківської області повинні звернутися до ООН-Хабітат стосовно проведення відповідного дослідження та розробки пропозицій щодо стратегічного оновлення житлового фонду області. Безумовно, наведене є лише авторською думкою, але ця проблема є нагальною та потребує подальшого науково-практичного вивчення й обговорення.

Література:

1. Війна на Харківщині: 2022 рік у цифрах // Суспільне новини: сайт. 01.01.2023. URL: <https://susplne.media/350116-vijna-na-harkivsini-2022-rik-u-cifrah/>.

2. Міський бюджет Харкова: наповнення в умовах війни та діри від обстрілів // Lb.ua: сайт. 22.08.2022. URL: https://lb.ua/blog/observatory_democracy/526991_miskiy_byudzheth_harkova_napovnennya.html.

3. Кащук О. Д. Зарубіжний досвід формування та впровадження житлових систем. Публічне управління і адміністрування в Україні. 2023. Вип. 33. С. 81–85. DOI: <https://doi.org/10.32782/pma2663-5240-2023.33.14>.

4. Аврамова О., Корнієнко Г. Український досвід правового забезпечення житлової та продовольчої потреби в умовах воєнного стану. Baltic Journal of Legal and Social Sciences. 2022. No. 1. Pp. 6–14. DOI: <https://doi.org/10.30525/2592-8813-2022-1-1>.

Муніципальна реформа в контексті євроінтеграції України: позиція влади, науковців, профспілок та громадськості: Збірник тез доповідей Сьомої щорічної всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 25 серпня 2023 р.).

---

5. Про затвердження Програми розвитку соціального та доступного житла у м. Харкові на 2020–2025 роки: рішення Харківської міської ради Харківської області від 22.04.2020 № 2103/20 // Єдиний міський реєстр актів. URL: <https://doc.city.kharkov.ua/uk/document/view/id/daa0cbd12bec9f54d29d6591f51ea58760373672a7c6c1a94fab311453294da1750af6fdf1a2f73b8f7a7ea2607c81cbf1c85b512ba3e2c6>.

6. На Харківщині продовжує зростати кількість внутрішньо переміщених осіб // Харківська обласна військова адміністрація: офіц. сайт. 10.04.2023. URL: <https://kharkivoda.gov.ua/news/120459>.

7. Стратегія розвитку Харківської області на 2021–2027 роки // Харківська обласна військова адміністрація: офіц. сайт. URL: <https://kharkivoda.gov.ua/content/documents/1026/102538/files/Стратегія.pdf>.

Бауман Ю.Т.,
аспірант Академії праці, соціальних відносин і туризму, адвокат

РОЛЬ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД У ПОВОЄННОМУ ВІДНОВЛЕННІ УКРАЇНИ: МЕХАНІЗМИ ЗАЛУЧЕННЯ ФІНАНСУВАННЯ (АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)

Основна проблема для України та територіальних громад після війни – це запит на величезний обсяг фінансових ресурсів для відновлення громад.

Відновлення України відбуватиметься з урахуванням індивідуальних потреб територій, розмір яких уже вимірюється сотнями мільярдів гривень.

Після завершення реформи децентралізації в Україні є 1469 територіальних громад, з яких 409 громад є міськими, 433 – селищними та 626 – сільськими, в незалежності від географічного статусу їх адміністративного центру.

При цьому наслідком реформи децентралізації стало те, що всі громади мають однаковий правовий статус, однакове фінансове забезпечення, а відтак рівні можливості.

Утім, війна розпочата країною-агресором – Росією, завдала значних збитків.

За повідомленнями KSE Institutem (Київська школа економіки), за рік повномасштабної війни країна-агресор завдала збитків інфраструктурі України на майже \$144 млрд. Війна триває і розмір збитків продовжує збільшуватися.

Муніципальна реформа в контексті євроінтеграції України: позиція влади, науковців, профспілок та громадськості: Збірник тез доповідей Сьомої щорічної всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 25 серпня 2023 р.).

Електронне наукове видання

**МУНІЦИПАЛЬНА РЕФОРМА В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ:
ПОЗИЦІЯ ВЛАДИ, НАУКОВЦІВ, ПРОФСІЛОК ТА ГРОМАДСЬКОСТІ**

Збірник тез доповідей
Шостої щорічної всеукраїнської науково-практичної конференції
(м. Київ, 25 серпня 2023 р.)

Відповідальні за випуск: *Я.В.Журавель*
Комп'ютерне верстання: *Я.В.Журавель*
Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 14,07. Обл.-вид. арк. 14,7.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи КВ № 21787-11687ПР від 21.12.2015 р.

Видавець і виготовлювач –
Академія праці, соціальних відносин і туризму,
м. Київ, Кільцева дорога, 3-А, Київ-187.
МСП, 03187, Україна, тел./факс (044) 526-15-45; e-mail: edit@socosvita.kiev.ua